

УДК 342.9

Тетяна Рекуненко,*канд. юрид. наук, доцент,**в. о. заступника начальника кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки
Національного університету державної фіскальної служби України*

ДОКАЗУВАННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню процесу доказування під час розгляду справ про адміністративні правопорушення. Визначено зміст доказування у процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. Розглянуто етапи доказування та надано характеристику кожному з них окремо.

Ключові слова: докази, доказування, адміністративні правопорушення.

Доказовий процес має велике значення у зв'язку з його важливістю для вирішення кожної справи про адміністративне правопорушення та загальнообов'язковістю, оскільки без належного підтвердження необхідних обставин держава не може гарантувати особі додержання юридичних гарантій захисту її прав, свобод та інтересів у разі їх порушення, невизнання або оспорювання. Повне з'ясування обставин кожної справи про адміністративне правопорушення є пріоритетом у його розгляді. Цей пріоритет забезпечується за допомогою доведення таких обставин, оскільки гарантує отримання правозастосувачем об'єктивного знання, на підставі якого можна винести законне процесуальне рішення.

Питання, які стосуються проблематики доказування, були об'єктами пильної уваги як у численних роботах науковців радянського періоду, так і в сучасному українському правознавстві. Значна увага питанням доказування приділена в працях Д.І. Бахраха, Р.С. Белкіна, А.Р. Белкіна, А.І. Вінберга, Д.В. Горбунова, Є.В. Додіна, Л.М. Ніколенко, І.В. Решетнікової, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, С.Я. Фурси, В.К. Шкарупи, О.В. Штих та ін. Проте більшість наукових праць у цій сфері присвячено проблемам доказування у кримінальному процесуальному, цивільному процесуальному та господарському процесуальному законодавстві. Але ж розгляд цього інституту в розрізі тільки зазначеного законодавства не відображає всієї глибини досліджуваного явища та не відповідає потребам процесу розгляду справ про адміністративне правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наше дослідження, хотілося б відзначити, що в науковій доктрині поняття «доказування» не має єдиного визначення. Цей термін трактується як: встановлення за допомогою доказів усіх фактів, обставин, що мають значення для вирішення справи [15, с. 295]; це

діяльність слідчо-судових і прокурорських органів зі збору, закріплення та оцінки доказів [7, с. 12]; здійснювана в передбаченому законом порядку діяльність органів розслідування, прокурора і суду щодо збору, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення істини у справах, що становить окремий випадок застосування теорії пізнання [8, с. 149]; форма опосередкованого пізнання об'єктивної реальності, метою якого є досягнення об'єктивної істини [17, с. 202]. Як ми бачимо, багато трактувань терміна «доказування» ототожнюють його із «судовим доказуванням», не зважаючи на те, що вони співвідносяться як ціле і частина цілого. У цьому відношенні мають рацію Р.С. Белкін та А.І. Вінберг, які підкреслюють, що, розглядаючи доказування як процес встановлення істини, тобто процес пізнання, ми маємо виходити із загальності процесу пізнання, тобто з того, що немає і не може бути специфічно судового пізнання істини [2, с. 9]. Виходячи з цього, ми можемо стверджувати, що доказування у справі про адміністративне правопорушення – це врегульований нормами адміністративно-процесуального права процес встановлення об'єктивної істини у справі. Основою встановлення істини у справі про адміністративне правопорушення є робота з доказами.

З одного боку, доказування служить встановленню фактів обставин, які мали місце, їх сутності, оцінці значення для встановлення істини у справі, а з іншого – фіксації у визначеному законом порядку та формах отриманих результатів для надання їм статусу доказів [1, с. 610]. Доказування є складним поняттям, яке включає практичну та розумову діяльність у роботі з необхідною для вирішення справи інформацією. Доказування в справах про адміністративне правопорушення: по-перше, виступає особливою формою пізнання дійсності, яке відбувається

виключно на підставі норм права; по-друге, поза правовим врегулюванням результати доказування не вважаються юридично значимими, що є гарантією прав та законних інтересів особи, яка притягується до адміністративної відповідальності; по-третє, пізнання дійсності в формі доказування може відбуватися в опрацьованих наукою та апробованих практикою формах за допомогою відповідних засобів пізнання, у тому числі й технічних; по-четверте, включення та використання відповідних методів, форм та засобів пізнання в процес доказування передбачає їх юридичне закріплення та визнання такими явищами; по-п'яте, зміст доказування утворює діяльність відповідних суб'єктів, яка стосується збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації (доказів); по-шосте, здійснення кожного з елементів доказування втілюється у відповідну діяльність (фактичну або розумову), яка здійснюється за допомогою певних засобів у притаманних їй формах, які є юридично визначеними [16, с. 77].

Доказуванню притаманний поетапний характер дій і поступальність руху. На першому етапі відбувається встановлення окремих обставин у справі, вирішення взаємозалежних та конкретних взаємозумовлених завдань, встановлення всіх обставин адміністративного правопорушення і винності особи, щодо якої ведеться провадження у справі. Завершується цей етап складанням адміністративного протоколу.

Збирання доказів можна визначити як «сукупність дій із виявлення, фіксації, вилучення та збереження різних доказів» [4, с. 16–17] або як «виявлення, отримання, фіксацію, вилучення і збереження доказів» [11, с. 612]. Для цілей адміністративного процесуального права друге визначення підходить більш повно. Збирання доказів включає їх пошук, виявлення, звернення уваги на ті чи інші фактичні дані. Не зважаючи на те, що таку практичну і розумову діяльність ми відносимо до збирання доказів, самими доказами вони можуть стати лише згідно з припущенням суб'єкта доказування, будучи на етапі збору всього лише фактичними даними.

На другому етапі (під час розгляду справи) докази перевіряються та оцінюються. Вони можуть бути оцінені як позитивно, так і негативно. Іншими словами, перший етап забезпечує збирання доказів, а другий – їх перевірку.

Дослідження доказів пов'язане з їх вивченням, перевіркою та оцінкою. Наприклад, М.С. Строгович писав, що перевірка служить оцінкою доказів [15, с. 302]. П.Ф. Пашкевич під дослідженням доказів

розумів діяльність із вивчення доказів та їх перевірки з метою оцінки [13, с. 5]. Для А.Р. Белкіна дослідження доказів є пізнанням суб'єктом доказування їхнього змісту, перевірки достовірності існування тих фактичних даних, які становлять цей зміст, визначення належності та допустимості доказів і встановлення узгодженості з усіма іншими доказами у справі. Під оцінкою доказів він розуміє логічний, розумовий процес визначення ролі та значення зібраних доказів для встановлення істини [3, с. 234]. О.О. Пеков вважає дослідження доказів пізнавальною діяльністю особи, яка має право приймати рішення у справі про адміністративне правопорушення, що полягає у з'ясуванні їх належності, допустимості та достовірності [14, с. 178]. Вважаємо, що пізнання (дослідження) і є логічним, розумовим процесом (оцінкою), тому принципів відмінностей між дослідженням та оцінкою немає, а визначення належності, допустимості й узгодженості збігається з визначенням ролі і значення зібраних доказів.

Вимоги до оцінки доказів встановлені законодавцем у ст. 252 КУпАП, згідно з якою орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю [10]. Як ми бачимо, згідно з вітчизняним законодавством, в основі прийняття того чи іншого рішення під час доказування у справі про адміністративне правопорушення лежить внутрішнє переконання суб'єкта правозастосування. Вважаємо, що такий підхід є помилковим, оскільки передбачає підміну об'єктивного критерію доведення суб'єктивним. Відзначимо, що до вітчизняного процесу такий підхід перейшов у спадок від СРСР, в якому він почав використовуватися з 1936 року завдяки установкам А.Я. Вишинського. А.Я. Вишинський стверджував, що голос, який радить судді: «це правильно, ти правильно вирішив» – це голос його внутрішнього переконання, який, зрештою, визначає цінність і значення всіх доказів та всього процесу загалом [5, с. 23]. Варто відзначити, що А.Я. Вишинський також відстоював тезу, згідно з якою на обвинувачену особу лягає тягар доведення виправдовуючих її обставин. Як зазначав Л.М. Млечин, у своїй діяльності Вишинський «виконував сталінську ідею: репресії мали бути прикриті законами» [12, с. 238]. Ми згодні з автором і вважаємо, що всі тези, які завдяки А.Я. Вишинському були реалізовані на практиці в радянському процесі і перейшли у спадок Україні, є не тільки застарілими, а

й такими, які суперечать демократизації процесу та рівноправності сторін, які беруть у ньому участь. Внутрішнє переконання, на нашу думку, має використовуватися не для оцінки доказів, а для визначення достатності доказів, знаходження межі доказування.

Під межами доказування розуміють сукупність доказів, достатніх для достовірного з'ясування обставин, що входять до предмета доказування. Предмет доказування у справі про адміністративне правопорушення – це сукупність фактичних обставин такої справи, встановлення яких необхідне для його правильного вирішення. До предмета доказування у справі про адміністративне правопорушення входять обставини, що підлягають з'ясуванню у цій справі, перелік яких міститься у ст. 280 КУпАП [10], згідно з якою орган (посадова особа) під час розгляду справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна ця особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясування інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Правильне визначення меж доказування дає змогу досягти максимальної ефективності адміністративного процесу, уникнути збору та вивчення надлишкових доказів і забезпечити досягнення цілей доказування. Таким чином, предмет доказування та межі його встановлення є якісними характеристиками процесу доказування, що дають змогу суб'єкту адміністративної юрисдикції визначити фактичний обсяг обставин, які підлягають доказуванню, та реалізувати його під час провадження у конкретній справі, виходячи з особливостей такої справи [6, с. 106–107].

На третьому, заключному етапі, відбувається використання доказів. Використання доказів у процесуальному аспекті здійснюється за такими трьома напрямками:

– по-перше, з метою прийняття різних проміжних процесуальних рішень, включаючи рішення про провадження окремих процесуальних дій;

– по-друге, як елемент процесуального порядку проведення процесуальних дій, здійснення яких зумовлено необхідністю дослідження раніше зібраних у справі доказів;

– по-третє, для прийняття та обґрунтування підсумкових процесуальних рішень у справі.

З огляду на вищевикладене, ми можемо дійти певних висновків, а саме:

– адміністративна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності має свою теорію доказування;

– процесу доказування у справі притаманна множинність правозастосовних суб'єктів, які його здійснюють, що не характерно для інших видів проваджень.

У процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення особлива увага приділяється судовому доказуванню. Доказування на стадії судового розгляду справи виступає як система логічно організованих у процесуальній формі доказів з використанням процесуальних засобів для формування у судді, який розглядає справу, переконання в істинності фактів щодо предмета доказування.

Слід акцентувати увагу на тому, що на стадії судового розгляду справи відбувається повторний пізнавально-доказовий процес. Суддя виступає як незалежна особа, яка має право продовжити доказовий процес і завершити доказування у справі. Підкреслимо той факт, що суддя є саме продовжувачем доказового процесу, а не суб'єктом, який проводить його паралельно, оскільки суддя вивчає докази після вже проведеної частини процесу доказування, яке дає відповідь на питання про те, чи може суддя розглядати таку справу, яких заходів вжити та які дії необхідно зробити для подальшого його розгляду.

Процес судового доказування – це органічна єдність змісту і форми, процесуального способу виявлення доказів, їх представлення та аналізу. Він дає змогу виявити єдину специфічну структуру доказування, обов'язковими елементами якої є:

– пряма форма існування (засоби, вид доказу, факт, який безпосередньо сприймається правозастосовним суб'єктом);

– зміст (відомості про факти, обставини справи, інформація як відображення матеріального світу та його властивостей);

– процесуальний спосіб отримання доказу лише в рамках процесуальної норми відповідно до чинного законодавства [9, с. 115].

Вони тісно взаємопов'язані між собою і не підлягають окремому розгляду у відриві один від одного.

Доказування на стадії розгляду справи та оцінка доказів полягає в завершенні процесу провадження у справі та винесенні відповідного рішення по ньому. Це черговий логічний етап доказування, що відбувається незалежно від представлених доказів у справі. При цьому відбувається специфічний процес наближення до істини, який виражається в послідовному переході від одного факту (достовірного знання) до іншого (імовірніс-

ного) за допомогою представлених доказів, що є тією або іншою формою відображення цих фактів.

Доказ під час судового розгляду справи – це засіб встановлення істини у справі, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, отриманий відповідно до процесуальних норм. Відзначимо, що якщо законодавець узагальнено говорить про будь-які доказові факти, то під час вивчення справи та її оцінки неприпустиме вживання терміна «будь-яких», оскільки докази вже пройшли попередню перевірку і були оцінені.

Під час вивчення справи процес доказування, згідно з виробленим науковим підходом, включає в себе елементи перевірки, аналізу, зіставлення. Всі ці елементи тісно взаємопов'язані між собою. У вивченні справи виявлені дефекти, що допущені під час складання того чи іншого процесуального документа, можуть становити порушення закону. Стосовно подібних проявів прийнято говорити також про недоліки та упущення.

По суті, суддя проводить «ревізію», яка спрямована на виявлення тих чи інших недоліків у доказах для здійснення додаткових доказових дій на цьому етапі. У вивченні документів та речових доказів, досліджених під час розгляду справи, суддя мусить:

- подумки обґрунтувати правильність дій уповноваженої особи, яка склала протокол і здійснила по ньому адміністративне розслідування;
- визначити, чи виявлено всі обставини, і чи висвітлено справжній стан у справі;
- з'ясувати, чи доведена вина особи, щодо якої розглядається справа про адміністративне правопорушення;
- встановити правильність винесення тих чи інших рішень, які спрямовані на забезпеченість справи доказами.

Вивчення справи та оцінка доказів здійснюється також з метою виявлення наявності у них юридичної сили, виявлення характеру порушення закону (наприклад, випадки проведення адміністративного розслідування неуповноваженою особою; недотримання тих чи інших термінів провадження; складання протоколу про адміністративне правопорушення неуповноваженою особою; відсутність у справі копій окремих доручень іншій посадовій особі на проведення певних процесуальних дій; ігнорування обґрунтованих зауважень особи, стосовно якої складається протокол про адміністративне правопорушення та ін.) і якщо такі є – за можливості їх усунення.

У вивченні матеріалів справи суддя має звернути особливу увагу на те, чи правильно складені протокол про адміністративне пра-

вопорушення, а також чи правильно оформлені інші матеріали справи. Йому також необхідно з'ясувати, чи існують обставини, що унеможливають розгляд справи, повний список яких міститься в ст. 247 КУпАП. Фактично у вивченні справи суддя має звернути увагу на достатність наявних у справі матеріалів для розгляду її по суті. Під достатністю слід розуміти як повноту змісту документів, матеріалів, так і здійснених процесуальних дій, спрямованих на доказ винності або невинності особи, щодо якої було складено протокол про адміністративне правопорушення.

Висновки

Виходячи з проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що доказування в провадженні у справах про адміністративні правопорушення є процесуальною діяльністю спеціально уповноважених органів (посадових осіб), яка включає збір, оцінку та використання доказів, необхідних для встановлення істини у справі та її вирішення по суті. Доказування здійснюється протягом всього провадження у справі про адміністративне правопорушення, починаючи з моменту складання уповноваженою посадовою особою протоколу про адміністративне правопорушення і закінчуючи винесенням постанови у справі. Процес доказування є творчою діяльністю, що складається з необхідно пов'язаних між собою етапів, спрямованих на вирішення спільних та приватних завдань провадження у справі про адміністративне правопорушення. При цьому процес судового доказування – це органічна єдність змісту і форми, процесуального способу виявлення доказів, їх представлення та аналізу. Доказування на стадії судового розгляду справи виступає як система логічно організованих у процесуальній формі доводів з використанням процесуальних засобів для формування у судді, який розглядає справу, переконання в істинності фактів щодо предмета доказування.

Список використаних джерел:

1. Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право : учебник для вузов. Москва : Норма, 2004. 816 с.
2. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание. Москва, 1969. 215 с.
3. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. Москва : Норма, 2005. 528 с.
4. Винберг А.И. Криминалистика. *Раздел I. Введение в науку*. Москва, 1962. 140 с.
5. Вышинский А.Я. Проблема оценки доказательств в советском уголовном процессе. *Социалистическая законность*. Москва, 1936. № 7 (июль). С. 21–36.

6. Горбунов Д.В. Доказывание в производстве по делам об административных правонарушениях в области дорожного движения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2006. 171 с.

7. Государственный обвинитель в советском суде / под ред. В.А. Болдырева. Москва : Госюриздат, 1954. 307 с.

8. Доля Е.А. Доказательства и доказывание. *Уголовный процесс* / под ред. В.П. Божьева. Москва, 2004. С. 149–156.

9. Керимов М.К. Рассмотрение дел об административных правонарушениях: проблемы теории и практики правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2009. 172 с.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*, 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122

11. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца. Москва : Юрид. лит., 1989. 640 с.

12. Млечин Л.М. МИД. Министры иностранных дел: тайная дипломатия Кремля, 2003. 666 с.

13. Пашкевич П.Ф. Объективность судебного исследования уголовного дела. *Советская юстиция*, 1961. № 10. С. 5–10.

14. Пеков А.А. Доказательства и доказывание в производстве по делам об административных правонарушениях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Волгоград, 2000. 222 с.

15. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Москва, 1968. Т. I. 468 с.

16. Штих О.В. Аналіз значення доказування в справах про адміністративне правопорушення. *Юридична наука і практика*, 2011. № 2. С. 73–79.

17. Якупов Р.Х. Уголовный процесс / науч. ред. В.Н. Галузо. Москва, 2004. 448 с.

Статья посвящена исследованию процесса доказывания в ходе рассмотрения дел об административных правонарушениях. Определено содержание доказывания в процессе рассмотрения дел об административном правонарушении. Рассмотрены этапы доказывания и охарактеризованы каждый из них в отдельности.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, административные правонарушения.

The article is devoted to the investigation of the process of proof in the process of reviewing cases of administrative offenses. The content of evidence in the process of reviewing cases of administrative offense is determined. The stages of the proof are considered and the characteristic is given to each of them separately.

Key words: proof, evidence, administrative offenses.